
Emlékeim Antall Józsefről

(Ki volt Antall József?) Antall József humanista demokrata volt, aki politikai célkitűzéseinek elérése során mindig betartotta a törvényességet, és szem előtt tartotta az emberiséget. Elkötelezett magyar hazafi volt, aki lélekben, érzésben 15 millió magyar miniszterelnöke kívánt lenni. Kiemelkedő európai politikus volt, aki a magyarság problémáit európai összefüggésekben vizsgálta, aki ismerte a térség népeinek történelmét, ezért megértette a kor kihívásait, és azokra mindenki érdekeit figyelembe vevő válaszokat tudott adni. Fia volt idősebb Antall Józsefnek, aki a szörnyű 20. század derekán lengyel menekültek, francia hadifoglyok és zsidó üldözöttek ezreit mentette meg, és politikusként szembeszállt mind a német, mind pedig az orosz megszállókkal. Volt honnan merítenie emberséget, magyarságot, európaiságot.

Ezek után nézzük meg, mit tett 1990 és 1993 között Magyarország kommunizmus utáni elsőként szabadon választott miniszterelnökeként?

Humanista demokrataként békés úton megteremtette a parlamentáris demokráciát, olyan közjogi és politikai intézményrendszert hozott létre, mely biztosította az ország politikai stabilitását. Ez tette lehetővé, hogy az elmúlt 26 évben minden Országgyűlés kitöltötte teljes mandátumát, ami egyedülálló egész Közép- és Kelet-Európában. Ez volt Magyarország sikereinek egyik záloga 2002-ig, és ez ad biztos hátteret a 2010-ben elkezdett folyamatnak, mely a rendszerváltoztatás megkéséset befejezését hivatott elvégezni.

Elkötelezett hazafiként 1990 júniusában tette ismert kijelentését: lélekben, érzésben 15 millió magyar miniszterelnöke kíván lenni. Azzá is vált. A Kárpát-medencében, a mai Magyarország határain kívül élő akkor mintegy 3,5-4 millió magyar sorsát a kilencvenes évek elején adott lehetőségek keretein belül egyengette, kisebbségi jogaik érvényesítésének kérdését kivitte az európai politika színterére. Ennek során minden esetben jogokat, érdekeket védett, miközben másokét soha nem sértette. Ezzel megteremtette a nemzeti kisebbségi kérdés kezelésének magyar modelljét, a békés utat, amely a kollektív jogok biztosítását a törvényesség betartásával, parlamentáris eszközökkel kívánja elérni.

Kiemelkedő európai politikusként nemcsak a transzatlanti gondolat elkötelezett híve volt, hanem felismerte a regionális együttműködés fontosságát, többek között létrehozta a Visegrádi Együttműködést, és aktívan részt vett más regionális és szubregionális formációk létrehozásában is.

Antall József történészként nagyon jól ismerte a múltat, értette korának politikai és társadalmi kihívásait, és elemző gondolkodóként sok tekintetben belelátott a jövőbe. 1990–91-ben pontosan felmérte Jugoszlávia felbomlásának folyamatát. Tisztában volt azzal, véres háború lesz, ha a világ nem ismeri el azonnal Horvátország és Szlovénia függetlenségét. Hosszú ideig hiába gyözködte Bush elnököt, Margaret Thatchert és Helmut Kohlt, mire megértették szavát, sok vér folyt déli szomszédságunkban. Tudta mi fog történni a Balkánon, Bosznia-Hercegovinában és később Koszovóban, ha a nemzetközi közösség nem lép fel határozottan a népek önrendelkezési jogának érvényesítése érdekében. Mindenben igaza lett.

Antall József egész életét, különösen politikai pályafutását, szolgálatnak tekintette. Hitvallása szerint élt, melyet így fogalmazott meg: „Én szolgálok, és addig szolgálok,

amíg nemzetemnek haszna van belőle. Teszem, amíg tudom.” 1993. december 12-ig, korai tragikus haláláig tudta. Addig tette is.

(Néhány személyes élmény) Antall Józsefet kezdetben csak futólag ismertem. 1989 nyarán, választmányi üléseken kerültünk közelebb egymáshoz, és ezt követően jó barátság alakult ki közöttük. 1989. október 22-én, amikor az MDF elnöke lett, megkérdezett, vállalom-e, hogy teljes időben az MDF-ben dolgozok, és segíték a párt ügyeinek intézésében. Miután ő kérdezte, aki köreinkben rendkívül nagy tiszteletnek örvendett, leszámítva néhány ellenlbasát, gondolkodás nélkül igennel feleltem. A következő héten az Elnökség – Antall javaslatára – hivatalvezetőnek nevezett ki. A bizalom pedig motivált, és hálás voltam érte.

A rendszerváltozás idején élte a párt a legszebb napjait. Mivel ekkor – főleg az Ó utcai barakképületben – még nem állt rendelkezésükre szinte semmilyen technikai, irodai eszköz, a feleségem és lányom is bejárt segíteni. A pártot „családi vállalkozásnak” tekintettük, és 12-14 órát dolgoztunk naponta. Később kissé jobb körülmények között beköltöztünk a Bem térre. Ebben az időszakban „nemes versengést” folytattam Lezsák Sándorral, hogy melyikünk kapcsolja le a lámpát az épületben. Ez leggyakrabban éjjel kettőkor történt. A munka lázában sokszor az evésről is megfeledkeztünk. Időnk sem volt rá, hogy elmenjünk ebédelni, a székházban nem volt büfé. Dél felé a feleségem szokott megjelenni egy nagy kosár szendviccsel és némi itallal. Antall mindig nagyon hálás volt érte. Hihetetlen munkabírással dolgozott. Egész életében erre a politikai pályára készült, bár nem volt biztos benne, hogy sor kerül rá. Küldetéstudatáról bizonyítékom is van. 1990. április vége felé öten ültünk az MDF Bem téri székházában, az elnöki szobában: Antall József, O'sváth György, Tar Pál, Kiss György, a négy volt iskolaatárs, akiket évtizedes barátság fűzött össze, és én, a kakukktójás, a késői jövevény. Ő akkor már kijelölt miniszterelnök volt. Este tíz óra felé járt az idő. Egyszer csak azt mondta a leendő kormányfő: nem bízom ezekben a falakban – noha nemrégiben vizsgáltattuk át –, menjünk le a Gödörbe, fontos dolgokat akarok megbeszélni veletek. Gödörnek neveztük azt az éttermet, amely a Bem tér Duna felőli sarkán egy szuterén helyiségben volt. Még hűvös volt az idő, ballonkabátban jártuk. O'sváth György felállt, odament a fogashoz, levette Antall kabátját, hogy felsegítse barátjára, aki megütközve nézett rá: mit hülyéskedsz Gyuri, tudod, hogy utálok, ha felsegítik a kabátomat!? O'sváth mosolyogva így szólt: emlékszel Jóska, 1949. szeptember 22-én azt mondtad, akkor engedem felsegíteni a kabátomat, ha miniszterelnök leszek! Kitért a nevetés, Antall József a tőle megszokott elegáns, finom mosollyal az arcán engedte, hogy a gyermekkori barát teatrális mozdulattal felsegítse a kabátját.

Mindig pár lépéssel előttünk járt a gondolkodásban. Állandóan kereste az összefüggéseket, előre tekintett, távlatokban gondolkodott a pillanatnyi feladatok megoldásakor is. 1990 elején Bécsből jöttünk haza ketten, az én kocsimban, késő éjjel. Sokat és sok mindenről beszélünk. Kifejtette, milyen hibát követtünk el a kerekasztal-tárgyalások során az előző év nyarán, amikor annyi kétharmados törvényt alkottunk a költségvetéssel bezárólag. Nem hittünk abban, hogy valóban tiszta és szabad választások lesznek. Most meg már úgy néz ki, nyerhetünk is, de nem tudunk majd így kormányozni. Év végén, a költségvetés szavazásakor bukik a kormány. És akkor váratlanul azt kérdezte, mit szólnék ahhoz, hogy a kétharmados törvények észszerű lecsökkentése fejében a másik nagy rendszerváltoztató erő, az SZDSZ kigazda gyökerű tagjának, Göncz Árpádnak adnánk a köztársasági elnöki tisztséget? Még meg sem nyertük a választást, már előre tervezte a tennivalókat, hogy ne legyünk felkészületlenek.

Ugyanezen az úton tett nekem tanúbizonyságot hihetetlen memóriájáról, emlékezőtehetségéről is. Szóba került legjobb barátom, Bálintfy Gábor, aki tanítványa volt a Toldy Gimnáziumban. Kérdeztem, emlékszik-e rá? Hogyne, barátnője Judit, aki később a felesége lett, nagyon csinos lány volt, mondta. Judit öccse, Laci meg nagyon ügyes, sportos gyerek volt. Mindezt 31 év távlatából! És nem egy tanítványa volt. A tanítvány barátnőjének öccsére emlékezett! Ha látótérbe került egy történelmi magyar család sarja, találkozunk vele, vagy beszéltünk róla, szinte mindig megemlítette, milyen háttérrel rendelkezik az adott família. Ilyeneket mondott: a 16. században települtek át Bácskából, a törökök elől, a Szepességbe, kurucok voltak, majd főispáni székig ívelt a pályájuk, végül Kossuth oldalán harcoltak, stb. Antall történészként egy időben foglalkozott régi nemesi családok kutatásával, innen származtak lexikális ismeretei. De hogy mindenre, a legapróbb részletekig emlékezett, az hihetetlen volt.

Sokat tanultam tőle politikusi gondolkodásmód és viselkedés vonatkozásában is. Az előbbi hosszú út kettesben a választási kampány kezdetén volt. Egy osztrák barátom közbenjárására, meghívott bennünket Helmut Zilk, Bécs város szociáldemokrata polgármestere, „baráti” látogatásra. Ennek „margóján” fogadott bennünket nem hivatalos keretek között Franz Vranitzky kancellár és Josef Riegler alkancellár, az Osztrák Néppárt elnöke. Utóbbi volt az érdemi célpont, másik kettő a külvilágnak szólt. Amikor az éjszaka közepén megérkeztünk a Meredek utcai lakásához, búcsúzóul ezt mondta: „Ez az egész út annyit ér, amennyit róla a holnapi magyar sajtó megír.”

(Küldetéstudata) Antall József az 1990. április 8-i választási győzelem után azt mondta, kamikaze kormányt alakít, mert a diktatórikus rendszerből parlamentáris demokráciát létrehozni, a működésképtelen szocialista tervgazdaságból szociális piacgazdaságot teremteni, a végletekig eladósodott, elszegényedett országban az embereknek jólétet, biztonságot garantálni, csak az egész társadalmat kíméletlenül igénybe vevő átalakítással lehet. Ugyanakkor valami titokzatos módon megsejtette, hogy személyesen is a rendszerváltoztatás mártírja lesz. Amikor belépett elődje, Németh Miklós parlamenti dolgozószobájába, azt mondta, maradjon minden a helyén, nem kell időt és pénzt pocskélni átalakításra, csupán egy gróf Batthyány Lajost ábrázoló festményt hozzanak a múzeumból, és akasszák fel a hosszú fal középső részén. Az 1848-as forradalmi kormány mártír miniszterelnökét...

1990 őszén kiderült, súlyos betegség támadta meg. Tisztában volt azzal, hogy abban az időben nem volt senki más, aki folytathatta volna a rendszerváltoztatás történelmi munkáját. Hihetetlen akaraterővel dolgozott, gyógykezelését, mellyel akár 10-15 évvel is meghosszabbíthatta volna életét, alávetette miniszterelnöki tevékenységének. Három éven át lelki és szellemi értelemben is teljes értékű vezetője volt hazánknak. 1993-ban saját felelősségére, orvosai tiltakozása ellenére tért vissza a kölni gyógykezelésről, hogy teljesítse küldetését. Betegségével kapcsolatban ekkor mondta a már korábban említett két mondatot: „Én szolgálok, és addig szolgálok, amíg nemzetemnek haszna van belőle. Teszem, amíg tudom.”

(Emberi tartás, államférfiúi képességek) Rendszerváltoztató miniszterelnökünket pártelnökként és kormányfőként egyaránt megbecsült, egyrangú félként fogadták mindenhol a világban. Már pusztá megjelenésével tiszteletet keltett, különös kisugárása volt. Ahol erre nem volt „vevőkészülék”, ott finom eleganciával verbális úton vívott ki megbecsülést. Mindenhol és mindenkivel szemben elsősorban magyar volt, demokrata és úriember. Tudjuk ugyanakkor, hogy az erő csak az erő szavát érti. Ha azonban valaki lé-

lekben erős, tudásban gazdag, hitében eltökélt, akkor a legerősebb fél is egyenrangúnak fogadja el. Jó példa erre Antall József és Ariel Saron budapesti találkozója 1990-ben.

1989 végén és az 1990-es év elején tömegesen hagyták el a zsidók a politikai, társadalmi és gazdasági válsággal küzdő, felbomlás előtt álló Szovjetuniót. Az Izraelbe történő kivándorlás fő útvonala Moszkva–Budapest–Tel-Aviv volt. A nagyszámú bevándorlás Jeruzsálem számára gond és öröm is volt egyben. A menekültek váratlan terhet jelentettek az állami költségvetésnek, az „ügyet” politikailag is kezelni kellett, és bizonyos biztonsági kockázatot is jelentett. Ugyanakkor a lakosságszám növekedése izraeli nemzetpolitikai érdek volt, és egyben jó alkalom a megszállt területek részbeni betelepítésére. A szovjet-zsidók exodusának magyar vonatkozása is van azon túlmenően, hogy a kivándorlás nagy része hazánkon keresztül történt. Izrael újkori megalakulása óta, több mint négy évtizedig különleges helyzetet alakítottak ki maguknak a Magyarországról származók. Az egyetlen közösség volt, amelyik ápolta annak az országnak a kultúráját és nyelvét, ahonnan kivándorolt. A magyar nyelvű sajtó, könyvkiadás és színház kurióznak számított. Az egyetlen Izraelben kiadott idegen nyelvű napilap magyar volt. Ez a kilencvenes évek elején megváltozott, megjelent az orosz nyelv is, hiszen a bevándorlók nagy része nem beszélt más nyelvet. A magyar nyelv és kultúra ápolása hosszú évtizedeken át azonban nem kényszerűség volt, hanem annak ékes bizonyítéka, hogy a hazánkba annak idején bevándorolt zsidóság otthonra lelt Pannóniában, Erdélyben, a Felvidéken és minden tájegységünkön. A „jövvények” azonnal magukénak érezték e hazát, mert a magyar Szent István óta befogadó nép.

A szovjet-zsidó exodus a politikai bonyodalmakon túl biztonsági kockázatot is jelentett. A tömeges bevándorlás, és főleg a megszállt területeken történő letelepedés sértette a palesztin érdekeket, valamint provokált bizonyos antiszemita köröket. (A ferihegyi gyorsforgalmi úton robbantásos merényletre is sor került.) Ezek az okok késztették arra az izraeli kormányt, hogy titkos tárgyalásokat folytasson az érintett országokkal az áttelepülés zavartalan lebonyolítása érdekében. E célból érkezett Budapestre 1990 elején Ariel Saron építésügyi és lakásügyi miniszter inkognitóban. Tárgyalásokat folytatott Németh Miklós miniszterelnökkel, és a két legnagyobb ellenzéki erő vezetőjével, Antall Józseffel, valamint Kis Jánossal. Saron biztos lehetett küldetése sikerében, hiszen joggal számíthatott a magyar kormány további jóindulatára, és nem lehettek félelmei az ellenzéki vezetőkkel szemben sem, akikről tudta, hogy egyikük biztos nyertese lesz a tavaszi országgyűlési választásoknak. A liberális párt vezetőjének állásfoglalása egyértelműnek tűnt, de Antall családi háttere is biztosítékot jelentett a megértésre: édesapja zsidók ezreit mentette meg a II. világháború alatt, amiért emlékfát ültettek számára a jeruzsálemi Jad Vasem emlékparkban.

Antall és Saron legnagyobb titokban szervezett találkozója az Intercontinental szálló elnöki lakosztályában került sor. Antall engem kért fel, hogy kísérem el a megbeszélésre. Az ellenzéki során megszokott konspirációs magatartással feltűnés nélkül kerestük meg a megadott lakosztályt. Kopogás után beléptünk az ajtón, ahol egy kedves hölgy fogadott bennünket. Rövid várakozásra kért minket, és eltűnt a hatalmas előszoba másik oldalán. Egymásra néztünk, Antall mosolyogva felhúzta egyik szemöldökét: lássuk, mi következik? Néhány perc múlva kinyílt a belső ajtó, és kilépett rajta Saron. Az alacsony emberekre jellemző egyenes testtartással, feszesen kihúzott háttal jelent meg, amit köpcös testalkata sem tompított. Hallatlan magabiztosság, határozottság és erő áradt belőle. Viszonylag népes csapat követte, tanácsadói, munkatársai, testőrei. Hirtelen feszültséget éreztem a teremben, úgy éreztem, felborult a szoba, nincs egyensúly: mi itt senkik vagyunk, legfeljebb jó szívvel megtűrt vendégek. Pedig Saron

viselkedése nem volt barátságos, csak mérhetetlenül magabiztos. Olyan, aki majd osztogatja a feladatokat és a tanácsokat. Azután vállon vereget minket, ha jól válaszolunk. A népes sereg odajött hozzánk, barátságos mosoly kíséretében kezét fogtunk, majd átessékeltek a szomszédos szobába, a „tárgyalóba”. A felkínált oldalon leültünk Antall Józseffel, az ellenzéki Magyar Demokrata Fórum elnökével, az asztal másik felén helyet foglalt Ariel Saron, az izraeli kormány minisztere, aki maga mellé ültette egyik kísérőjét. A többiek a fal mellett elhelyezett fotelekben és székeken helyezkedtek el. Néztem Saron arcát. Kemény vonásai ellenére látszott rajta, hogy alapvetően humánus lélek. Külügyi berkekből értesültem arról, hogy felesége magyar származású, Nagyváradon született. A sikeres izraeli politikusnak, legendás katonatisztnak, egykori hadügyminiszternek kedvenc étele a kolozsvári töltött káposzta volt. Arra gondoltam, a magyar feleség ténye majd csökkenti közöttünk a távolságot, de úgy tűnt, ez mégsem játszik szerepet. Saron főlényes volt és magabiztos. Leereszkedő kedvességgel szólalt meg. Iszonyúan éreztem magam ebben az alárendelt szerepben, ebben a felborult egyensúlyi helyzetben, de ismertem már Antall Józsefet annyira, tudtam, nem marad ez így, bár nem sejtettem a kiutat. Tárgyaló partnerünk barátságosan köszöntött bennünket, majd ellentmondást nem tűrő hangon a következőket mondta: „Elnök úr, szeretném, ha Ön mindenekelőtt tisztában lenne azzal, hogy én elsősorban zsidó vagyok, és mindent ebből a szempontból nézek.” Antallnak a szeme sem rebbent. Arcán finom, elegáns mosoly vonult végig, és nyugodt, barátságos hangon így válaszolt: „Miniszter úr, szeretném, ha Ön is tisztában lenne azzal, hogy én elsősorban magyar vagyok, és mindent ebből a szempontból vizsgálom. Ezért biztos vagyok abban, hogy nagyon jól megértjük majd egymást.” Saront nagyon meglepte a válasz. Szeme elkerekedett, de arcizmai nem mozdultak. Szeméből elismerés, valamiféle tisztelet sugárzott. Azonnal megértette, hogy partnerére talált, egyenrangú tárgyaló fél ül vele szemben. Eltűnt lényéből a fölényesség, az egyensúly azonnal helyre állt, a teremben barátságos lett a léghő. A tárgyalás lényegi elemeire már nem emlékszem, csak arra, Antallnak igaza volt: jól megértették egymást, mindenben megegyeztek, mindketten jól eső érzéssel, a sikeres tárgyalás tudatában álltak fel az asztaltól.

Allamférfiúi képességéről álljon itt példának az a bravúros és hihetetlenül bátor kezdeményezése, amely a Varsói Szerződés megszűnését eredményezte. Elmondom ennek történetét, mert kevesen tudják. Tanulságos történet, amelyet nem szabad elfelednie az utókoroknak.

1990 júniusában, Moszkvában tárgyaltak a Varsói Szerződés állam- és kormányfői. Napirenden a szervezet feloszlata, megszüntetése volt. Két javaslat feküdt a tárgyalóasztalon: Gorbacsov szovjet javaslata és Antall József magyar elképzelése. Gorbacsov utódszervezet létrehozásával akarta megszüntetni a kényszerszövetséget, Antall pedig utódszervezet nélkül, teljes és visszavonhatatlan felszámolást javasolt. Antallt csak Lech Wałęsa és Václav Havel támogatta félénken, csupán a háttérben.

Az utolsó tárgyalási napon a magyar miniszterelnök volt a soros levezető elnök. Előtte egész éjszaka tárgyaltak a szakminiszterek, de nem jutottak eredményre. A szovjet-oroszok minden kezdeményezésre, azt mondták „nyet!”, indokolást nem fűztek hozzá. Ragaszkodtak a saját, utódszervezetes előterjesztésükhöz. Reggel Für Lajos kialvatlanul, álmos szemekkel jelentette Antall Józsefnek, nincs eredmény. Miniszterelnökünk megnyitotta az ülést. Előtte feküdt a szovjet és a magyar javaslat. Határozott mozdulattal a magyart tette maga elé, és kezdte felolvasni, mintha az lenne az előzetes tárgyalások eredménye. Havel elsápadt, Wałęsa bizonytalanul nézett maga elé. A (volt) csatlós államok vezetői megdermedtek. Antall viszont nagy nyugalommal, rendületle-

nül olvasott tovább. Gorbacsov a szomszédjával beszélgetett. Amikor miniszterelnökünk befejezte, felnézett a papírokból, mély csönd ült a teremben. Gorbacsov, aki valószínűleg semmit sem hallott az egészségből, nem figyelt, hiszen álmában sem gondolta volna, nem az ő előterjesztése került felolvasásra, felkapta a fejét, és így szólt: „Da, harasó!” Erre mindenki megszavazta!

Innen már nem volt visszaút. A szovjetek a következő napokban ugyan megpróbálták eltítkolni az eseményt, de csak napokig tudták menteni presztízsüket. Antall József mérész, zseniális húzása véget vetett a szégyenteljes Varsói Szerződésnek. A történetet Antall maga mesélte el nekünk később az Országházban egy koalíciós frakcióülésen. Azt mondta, ha a szovjetek közbeszólnak, leállítják, akkor elnézést kér, hogy összecsérelte a két dossziét. Nem vették észre, bejött a trükk, aki mert, az nyert. Ebben a feszült, sorsdöntő történelmi pillanatban is megőrizte nyugalmát, sőt a közvélemény által alig ismert jellegzetes humorával még oldotta is a feszültséget, amikor a Kreml folyosóján a tárgyalóterem felé menet azt mondta Für Lajosnak: „Lehet, hogy mi már nem itt jövünk vissza, hanem visznek minket Szibériába.”

Ezzel azonban még nem ért véget a történet, a neheze még hátravolt. A szovjetek ugyanis attól tették függővé a kivonulásukat Magyarországról, hogy mi tetemes árat fizetünk az általuk hátrahagyott, használhatatlan ócska ingatlanokért és egyéb elavult eszközökért. Antall kijelentette, mi meg kártérítést követelünk a mérhetetlen környezetkárosodásért, az olajtól és vegyszerektől átitatott terméketlenné tett földekért. Azt mondta, nullszaldós megoldást kell elérnünk. Az oroszok hallani sem akartak erről. Pénzt akartak kapni, hogy a kivont katonáknak és itt évtizedekig „ideiglenesen” élő családjaiknak lakásokat építsenek otthon, megélhetést biztosítsanak nekik.

Volt alkalmam országgyűlési képviselőként, megfigyelőként részt venni néhány ezzel kapcsolatos tárgyaláson. Az orosz tábornokok ugyanúgy tárgyaltak, mint a VSZ megszünéséről folytatott ülésen. Minden észszerű, logikus felvetésre egyetlen szóval válaszoltak: „Nyet!” És mereven néztek előre öregedő, kommunista apparatcsik arcukkal. De Antall kemény volt, nem engedett, végül mégiscsak nullszaldós megoldás született, az oroszok 46 év gyalázatos megszállás után 1991. június 19-én végleg elhagyták hazánk földjét. A Szabadság Napját azonban június 30-án ünnepeljük, mert ez volt az eredetileg kitűzött határidő. Antall pedig tartotta a szavát, miután egy évvel korábban az Országgyűlésben kijelentette, ha az oroszok leveszik kezünkről a bilincset, mi baráti kezet nyújtunk feléjük. A moszkvai puccs idején elsőik között támogatta Jelcint és Gorbacsovot, és elsőként kötöttünk nemzetközi szerződést a függetlenné vált Oroszországgal és Ukrajnával.

Büszkék lehetünk rendszerváltoztató kormányfőnkre, a 20. század végének kiemelkedő közép-európai államférfija volt. Nem volt hozzá fogható senki sem a térségben. Ezt akkor az egész világ elismerte, ma a hazai közvélemény jelentős része még adós ezzel. Nemcsak a jelenben ismerte ki magát kitűnően, de a jövőbe is belelátott. Legalábbis kitűnő helyzetértékeléssel előre mutató elemzéseket készített.

(Antall József, a külpolitikus) Jelen voltam azon a beszélgetésen országgházi dolgozószobájában, melynek során életében utolsó alkalommal magas rangú külföldi politikusokat fogadott. 1993 novemberében, Budapesten tartotta éves közgyűlését az Északatlanti Közgyűlés, mai nevén a NATO Parlamenti Közgyűlése. Ha jól emlékszem, november 17-én, Antall irodájában fogadta a Közgyűlés elnökét, a francia Loïc Bouvard-t és a főtitkárát, a német Peter Corteriert. Utóbbi szociáldemokrata politikus volt, Helmut Schmidt kormányában miniszteri tisztséget töltött be, Bouvard pártállására nem emlékszem, de benyomásaim szerint ő is baloldali lehetett.

Én a magyar delegáció vezetőjeként kaptam meghívást a beszélgetésre. Rajtam kívül Kodolányi Gyula, a miniszterelnök külpolitikai főtanácsadója volt ott. Antall – súlyos betegségét és állapotát meghazudtolóan – hihetetlen pontos elemzést és jövőbe mutató értékelést adott a térségről, különösen a Balkánról és Oroszországról. Pontosan leírta, mi lesz Boszniában, ha a Nyugat nem szedi össze magát végre, nem lép fel határozottan, ha kell fegyverrel, Milosevics ellen. Megjósolta, hogy az Egyesült Államok fogja megoldani a válságot. Azt is megmondta, hogy az albán kérdés kapcsán még több vér fog folyni, ha a nemzetközi közösség változatlanul szelektíven kezeli a népek önrendelkezését. Óva intett ettől. Rámutatott, az orosz medve nem fog sokáig aludni, fel kell készülni a feltámadására, azt is leírta, hogyan. Közben idézett egy 18. század végi neves franciától – a nevére sajnos nem emlékszem –, ami találó volt az akkori helyzetre.

Amikor kijöttünk az irodájából, Bouvard azt mondta, „hihetetlen művelt az önök miniszterelnöke, a kiemelkedő történelmi személyiségünknek ezt a mondatát még én sem ismertem”. Ezt követően elvittem a két vendéget ebédelni a belvárosi Vadász étterembe. Megállás nélkül áradoztak Antall helyzetértékeléséről és jövőbe mutató meglátásairól. Büszke voltam és elégedett. Még hosszú éveig együtt dolgoztam a Közgyűlésben a két politikussal. Ahogy alakultak az események, és Antall „jóslatai” valóra váltak, rendre odajötték hozzám gratulálni, hitetlenkedve emlékezni a nevezetes beszélgetésre, és sajnálkoztak, hogy ő már nincs közöttünk.

1991 őszére egyre tarthatatlanabbá vált a „nyugati világ” elnéző magatartása, más-képpen fogalmazva tehetetlensége vagy nemtörődömsége a jugoszláviai fejleményekkel kapcsolatban. Milosevics korábbi kijelentése, miszerint „szerb ember nem élhet idegen fennhatóság alatt” sokkolta a térség népeit, de a „nemzetközi közösség” rá sem hederített. Nem érdekelte őket, hogy mit szól ehhez a hét évtizede kisebbségi sorsban szenvedő 3,5-4 millió magyar a Kárpát-medencében, vagy más hasonló sorsú népcsoportok Közép- és Kelet-Európában. Nem ismerték fel, hogy mit jelent ez a balkáni népek és a horvátok számára. Elfelejtették, vagy nem is tudták talán, mennyi vér folyt ezen a tájon a függetlenségért, az önrendelkezés kivívásáért a 20. század során. Nem vették figyelembe, hogy a horvátok, a szlovének, a bosnyákok és az albánok sem akarnak idegen fennhatóság alatt élni. Szelektíven kezelték a népek önrendelkezési jogát, mert azonnal elismerték a balti államok függetlenségét, miután Moszkva lemondott róluk, de nem ismerték el Szlovénia és Horvátország baltiakéhoz hasonló módon kinyilvánított függetlenségi akaratát (parlamenti döntés, népszavazás), mert Belgrád ragaszkodott hozzájuk. Nagy hiba volt, és súlyos árat fizettünk érte.

Európában csupán két elismert, számottevő politikus volt, aki rögtön felismerte az idők szavát: Antall József magyar miniszterelnök és Alois Mock osztrák külügyminiszter. Antall kezdettől fogva győzködte, elsősorban idősebb George Bush-t, Margaret Thachert és Helmut Kohlt a jobb belátásra személyes találkozósaik alkalmával, levélben, de legtöbbször telefonon. Kohl 1991 nyarán már hajlott a két jugoszláv tagköztársaság, Szlovénia és Horvátország elismerésére, de Genscher hajthatatlan volt.

1991 késő őszen a miniszterelnök magához hívatott, megkért, utazzam Bonnba, és személyes megbízottjaként tárgyaljak Hans-Dietrich Genscherrel, a Német Köztársaság külügyminiszterével. Bernd Fischert, a CDU Külügyi Hivatalának vezetőjét kértem meg, hogy hívjanak meg Bonnba, mint az MDF külpolitikusát a CDU/CSU Frakció külügyi szakembereivel folytatandó tárgyalásokra. Azt is kértem, hogy a látogatás keretében fogadjon engem hivatalában a külügyminiszter, mint a Magyar Országgyűlés Külügyi Bizottságának alelnökét. Jelezttem azt is, hogy Antall József miniszterelnök személyes üzenetét viszem magammal.

Fischer német alapossgal megszervezett mindent. Néhány héttel később Genscher a külügyminisztériumban fogadott. 20 percet adtak a beszélgetésre, nagyon kellett koncentrálnom, hogy ne maradjon ki semmi a történelmi háttérrel és a jelen helyzet elemzésével alátámasztott üzenetből. Az udvariassági fordulatok után szólni kellett a kétoldalú kapcsolatok néhány eleméről is, de a külügyminiszter különös érzékkel hamar észrevette, hogy mondanivalóm több időt igényelne, és a téma egy bővebb eszmecserére érdemes.

Így jutott osztályrészemül az a megtiszteltetés, hogy Genscher aznap estére meghívott a lakására vacsorára. Négyen ültünk az asztalnál, kettőnkön kívül a házigazda felesége, Barbara Genscher és a külügyminiszter egyik közeli barátja, Helmut Fahrnschon, aki gyakran járt Magyarországra üzleti célból, és akit 1989 óta az MDF támogatójaként is számon tartottunk. Ő mondta nekem, hogy én voltam a második politikus Közép- és Kelet-Európából, akit Genscher a házában fogadott. (Az első Eduard Sevarnadze, volt szovjet külügyminiszter, későbbi grúz elnök volt.) A megtiszteltetés természetesen Antall József küldöttének szólt.

Antall József sokszor és sokaknak kifejtette álláspontját a jugoszláv helyzettel kapcsolatban, amelyet akkor még nagyon kevesen értettek meg. A történelem azonban egyértelműen őt igazolta. Már 1990–91-ben látnoki módon leírta, mi történik majd a Balkánon, ha a nemzetközi közösség nem ismeri el haladéktalanul a jugoszláv tagköztársaságok függetlenségi törekvéseit és a koszovói albánok önrendelkezési igényét. Helyzetértékelésének alapja a történelmi ismeret volt. A 19. század második felében a több évszázados török hódoltság alól felszabadult balkáni népek szabadságvágya kiolthatatlan volt, sőt, a szerbek még ezen túl is mentek, rögtön „birodalmi” igényeik támadtak. Szemet vetettek arra a Boszniára, amelyet a Monarchia 1878-ban bekebelezett. Nem véletlen, hogy az első világháborút kirobbantó sarajevói merényletet szerb anarchista követte el.

A jugoszláv gondolat Zágrábban született meg a 19. század végén, de a horvátok úgy gondolták, majd ők dominálnak a délszláv államban. Nem így történt, ezért már 1928-ban a szétesés szélén állt a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság. „Királyi diktatúra” bevezetése mentette meg a Jugoszlávia néven újjáformált államalakulatot. Az elfojtott indulatokat a második világháború poklában a csetnik és usztasa mészárlások „vezették le”. Halva született gondolat volt egy fedél alá terelni olyan népeket, nemzeteket, amelyeknek sem közös történelmük, sem hasonló kultúrájuk, sem azonos vallásuk nem volt. Mentalitásbeli, felfogásbeli szakadék volt szlovénok, horvátok és a többi nép között. Nyugati és keleti kereszténység, Közép-Európa és Balkán.

A második világegést követő négy évtizedben egy különleges adottságú diktátor és a két világrendszer határán kialakult speciális geopolitikai környezet kellett ahhoz, hogy Jugoszlávia egyben maradjon, és bizonyos fokig pozitív szerepet játsszon a világpolitikában, mindenekelőtt a „harmadik világban” kialakított szerepe révén. Tito halálával és a kommunizmus európai összeomlásával mindez megszűnt.

A színre lépő új diktátornak, Szlobodán Milosevicsnek a személyes adottságai sem voltak meg, és a geopolitikai feltételek sem voltak adottak számára. Féktelen, leplezetlen sovinizmusával azonnal puszkaporos hordóvá tette a Balkánt és Közép-Európa déli peremét. Milosevics csak az erő szavát értette. Minden neki tett engedmény csak olaj volt a tüzre, mérhetetlen étvágyát növelte. Nem véletlen, hogy többen kis Hitlernek nevezték. Azonnal megálljt kellett volna parancsolni Horvátország és Szlovénia elismerésével, annál is inkább, mert a függetlenség kinyilatkozása teljesen törvényes módon zajlott le, hasonlóan a rögtön elismert balti államokéhoz.

Nagy hiba a népek önrendelkezési jogának ez a nyilvánvaló szelektív kezelése, rossz példa az átalakuló, demokratizálódó Közép- és Kelet-Európa számára. Antall jelezte, hogy az azonnali elismerés elmaradása esetén a háború elkerülhetetlen, a szerb agresszió lerohanja Horvátországot és Szlovéniát, a hadsereg és a fegyverek Belgrád kezében vannak, Ljubljana és Zágráb védtelen. Lehet, hogy Milosevics lemond Szlovéniáról, mert ott nem él számottevő szerb, de Horvátország nagy részét megszállja, mert „szerb ember idegen fennhatóság alatt nem élhet” (csak albán, magyar, horvát és más). Ezzel a logikával azokra a területekre, falvakra, városokra is igényt tartanak, ahol a szerbek kisebbségben vannak. A 90%-ban albánok által lakott Koszovótól ugyanakkor történelmi jogra hivatkozva még a Tito által adott autonómiát is elvették. A soknemzetiségű és történelmileg mindig Magyarországhoz tartozott Vajdaságban ezzel szemben elkezdték az etnikai tisztogatást. Itt nem számított a történelmi jog.

Antall előre jelezte, hogy hamarosan sor kerül Bosznia-Hercegovinára is, ahol szerbek, horvátok és bosnyákok (muzulmánok) élnek. A nemzetközi támogatás, a függetlenség elismerésének elmaradása esetén itt még véresebb háború fog zajlani. Ennél borzalmasabb már csak az albánok küzdelme lesz. A nemzetközi közösség előbb-utóbb kénytelen lesz beavatkozni, de addig sok ezer halott és lerombolt város, falu válik a demokratikus világ késlekedésének áldozatává. A régi indulatok felszínre törnek, és az újabb sérelmek évtizedekig tartó gyűlölködés magvait vetik el. Ez a tét, ezt kell a világ meghatározó politikai erőinek mérlegelni.

Ezt kellett nekem elmondani Hans-Dietrich Genschernek Bad Godesberg-i házában, kellemes, baráti hangulatú vacsora közben. Genscher nagyon szívélyesen fogadott, azonnal oldott légkört teremtett. Mindenekelőtt a magyarországi helyzetről érdeklődött. Halle-i (NDK) születésű lévén megkülönböztetett figyelemmel kísérte a térségünkben zajló rendszerváltoztatásokat. Magyarországot – a határnyitás, a keletnémet menekültek Ausztriába átengedése miatt – egyenesen szívügyének tekintette. Türelmesen végighallgatta a délszláv válsággal kapcsolatos fejtegetéseimet is. Amikor befejeztem mondanivalómat, azt kezdte ecsetelni, hogy az 1975-ös Helsinki Egyezmény az európai béke és együttműködés alapja. Az európai status quót megváltoztatni nem lehet. Szó szerint a következő mondattal zárta értékelését: „Semmi körülmények között nem engedhetjük meg Jugoszlávia szétesését. Jugoszlávia megszűnése Európa végét jelentené.” Soha nem felejttem el ezeket a szavakat, mert a szinte családi hangulatú, kellemes est után idegenül, visszautasítóan csengtek.

Genscher politikusi nagyságát jelzi, hogy az események hatására rövid idő alatt megváltoztatta véleményét, 180 fokkal fordulattal Szlovénia és Horvátország elismerésének éharcosa lett. A világpolitikai közvélemény Németországot és személy szerint Genschert tartja a két volt jugoszláv tagköztársaság elismerése kulcsszereplőjének. A végkifejletben így is volt.

Amikor Antalltól türelmetlenül kérdeztem, mikor ismerjük már el Horvátországot és Szlovéniát, azt válaszolta: mi nem rohanhatunk előre, az kontraproduktív lenne. A Kalasnyikov-ügyé vált támogatásunk révén már nyilvánvaló elkötelezettségünk. Először legalább egy Európai Közösség-beli országnak kell megadni az elismerést, utána rögtön lépünk. Ezen kívül, tekintettel kell lennünk a Vajdaságban élő többszáz ezer magyarra, akik szerb megtorlás áldozataivá válhatnak. (Végül ötödikek lettünk a sorban, de egy napon belül: Vatikán, Németország, Ausztria, Olaszország, Magyarország.)

A „Genscher-küldetésen” túl is kaptam időnként szerepet titkos diplomáciai tevékenységében. Két, jellegzetesen közép-európai epizódot említek csupán. Lojze Peterlével 1989 decemberében ismerkedtem meg Münchenben az Európai Demokrata Unió Végreható bizottságának ülésén. Ő elnökként a Szlovén Kereszténydemokrata Pártot,

én meg hivatalmazóként a Magyar Demokrata Fórumot képviseltem. Mindkettőnk pártját felvették az EDU-ba ezen az ülésen megfigyelői státusban. Peterlével az ülés után egy schwabingi sörözőben barátkoztunk össze. Kapcsolatomra tekintettel valamikor 1991-ben Antall József megkért, hogy utazzam Ljubljánába a szlovén miniszterelnökhöz az ő üzenetével. Szlovénia ekkor már kiszállt a délszláv háborúból, mert Milosevics lemondott róluk, nagyon kevés szerb élt ott, és a balkáni rémet lekötötte a Horvátország elleni háború, mely sokkal fontosabb volt számára. Arra kellett kérnem Peterlét, hogy ne hagyják cserben horvát barátait, sorstársaikat, maradjanak bent valamilyen formában ebben a háborúban. A miniszterelnök válasza – barátságos és megértő hangnemben – elutasító volt. Azt mondta, elsőrendű szlovén nemzeti érdek, hogy részükre befejezzék a szerbek elleni háborút. Sajnálja a horvátokat, de nem tud segíteni nekik. Ezt a horvátok mai napig nem bocsátották meg a szlovéneknek, ez az egyik oka a két ország között jelenleg is fennálló látens feszültségnek.

Lennart Merivel, a későbbi észt köztársasági elnökkel, külügyminiszter korában ismerkedtem meg Svájcban, 1991-ben, a Crans Montana Forumon. Egy panelben tartottunk előadást országunk helyzetéről. A népeink közötti évszázados szimpátia gyorsan összehozott bennünket. Merinek történész–nyelvész diplomája volt, és az ötvenes években a finnugor nyelvrokonság kapcsán szerette volna tanulmányozni Magyarországon a magyar irodalmat, de az egykor Szibériába száműzött család tagjaként ezt nem engedték meg neki. Konspiratív úton, mert akkor a Szovjetunió belül sem volt könnyű szabadon mozogni, Kárpátaljára ment a magyar irodalom és népművészet kedvéért. Tanulmányairól könyvet is írt.

Üzenetvivő lettem Antall József és Lennart Meri között, aki 1992 után köztársasági elnök lett. Ma már elmondhatom, hogy Meri többek között fegyverszállításokat kért Magyarországtól. Elmesélem a számomra legemlékezetesebb beszélgetésünket, nem dicsekvésből, hanem azért, hogy tudja mindenki, milyen volt az a köztársasági elnök, akit Antall már a választások előtt „kijelölt” erre a pozícióra. Az az ember, aki „hálából” (tudom, nem politikai fogalom!) SZDSZ-es volt párttársai sugallatára gátlástalanul blokkolta a miniszterelnök törekvéseit alkotmány szerint pártsemleges székéből. 1997 májusában hivatalos látogatásra érkezett Budapestre az észt elnök. Az ünnepi vacsorán én is részt vettem az Országház Vadász termében. Utána kávézni, konyakozni kimentünk az erkélyre, hogy egyben élvezzék vendégeink a csodálatos budapesti panorámát. Alighogy kimentünk, odajött hozzám Meri, mondván, de jó hogy tudunk egy kicsit nyugodtan beszélgetni. A hosszú erkély északi végében álltunk, távol mindenkitől. Hosszan társalogtunk, részben a múlttól, részben az akkori fejleményekről. Már többen elmentek, Göncz Árpád pedig folyamatosan odapislogott az erkély közepéről. Meri háttal állt Göncznek, nem láthatta, én meg kezdtem feszült lenni, mert észet vendégünk kicsit felrúgta a protokollt. Végül „Árpi bácsi” odajött hozzánk, és félszegen azt mondta partnerének: „Elnök úr, késő van, biztosan fáradt már, ideje lenne hazamenni.” Ez már durva felrúgása volt mindenféle protokollnak! Meri, aki egyébként igazi úriember volt, tartását egy angol lord is megirigyelhette volna, lezseren odafordult, és azt mondta: „Elnézést, de előbb befejezem.” Még viszonylag hosszan beszélt, Göncz meg ott állt mellettünk zavartan, hallgatott, egyik lábáról a másikra állt. Azután elbúcsúztunk, Göncz meg lépését szaporázva kísérte el a nála egy fejjel magasabb vendégét.

(Nemzetközi elismertsége) Rendszerváltoztató miniszterelnökünk hazai méltó elismertsége még várat magára. A nemzetközi porondon azonban már kezdetektől fogva felismerték történelmi szerepét, nagyságát. A brüsszeli Antall József épülettől és emlékszo-

bától a zágrábi Antall József utcáig és szoborig lehet sorolni a példákat. Néhai miniszterelnökünk erőfeszítéseit, titkos és nyílt diplomáciai tevékenységét nagyon jól ismerik Horvátországban. Ennek ékes bizonyítéka a zágrábi Antall József utcában álló Antall-szobor. Fontos körülmény, hogy az utcát a konzervatív-kereszténydemokrata erők nevezték el róla, a szoborállításról pedig a későbbi szociáldemokrata városvezetés döntött. Az elismerés délnyugati szomszédunknál egységes, pártállástól független. A közvélemény leginkább a Kalasnyikov-ügyet ismeri, a titkosnak szánt magyar fegyverszállítást. Az akkori ellenzék tudomást szerzett a szállításokról, és az SZDSZ az MSZP-vel karöltve nyilvánosságra hozta a kérdést, nagy bel- és külpolitikai vihart kavarva. (A Fidesz nem vett részt e hazaárulás fogalmát kimerítő akcióban.) Akkor éktelenül dühös voltam Petőékre és Hornékra. De minden rosszban van valami jó. Így tudta meg egész Horvátország, hogy a magyarok mellettük vannak, és készek akár kockázatos segítségnyújtásra is. Antall József szobrát minden évben, a születésnapján, április 8-án megkoszorúzzák a zágrábi közélet neves személyiségei.

(Nemzetpolitikai alapvetése) Már az első szabad választások során, 1990-ben, kampánytéma volt – akkori szóhasználatával élve – a határon túli magyarok ügye. (Ma inkább – és helyesebben – elszakított nemzetrészekről, vagy szomszédos országokban élő, őshonos magyar nemzeti közösségekről beszélünk. Elterjedt a külföldi magyarok kifejezés is.) Ezt a kérdést akkor legmarkánsabban és legszakaszerűbben a Magyar Demokrata Fórum fogalmazta meg. Az MDF elnöke, az ország kommunista uralom után első szabadon választott miniszterelnöke, Antall József új fejezetet nyitott a nemzetpolitikában, amikor a párt III. Országos Gyűlésén, 1990. június 2-án a következőket mondta: „Törvényes értelemben, a magyar közjog alapján minden magyar állampolgárnak, ennek a tízmillió országának a kormányfőjeként, lélekben, érzésben, tizenötmillió magyar miniszterelnöke kívánok lenni.” Történelmet írt ezzel a mondattal. Ő emelte az elszakított nemzetrészek ügyét a hivatalos politika szintjére. Kapott is érte azonnal számos kritikát és támadást, elsősorban a szomszédos országokból és a hazai ellenzék soraiból. Sajnos volt olyan is, aki saját táborából szállt vele szembe. Az MDF egyik elnökségi tagja, lakiteleki alapító, akinek nem jutott pozíció a választásokat követően, az elnöki beszéd után felrohant az emelvényre, és indulatosan kioktatta a rendszerváltoztatás miniszterelnökét. Véleménye szerint ez a felelőtlen mondat sérti a szomszédos népek érzékenységét, ezért provokatív támadásként értékelhető. (Arról nem szólt, hogy a mi érzékenységünket hetven éven át sértették a szomszédos népek. Fél év múlva kilépett a pártból.) Sütő András viszont azt mondta Antall József temetésén 1993. december 18-án az Országház előtti ravatalnál: „Senki, aki utána jön, senki, aki nyomába lép, ezután meg nem kerülheti őt abban, amit a határon kívül élő magyarságért cselekedett.”

Antall József már az 1989-es nemzeti kerekasztal-tárgyalások során gondoskodott arról, hogy a határon túli magyarok iránti felelősség kérdése a mindenkori budapesti kormány alkotmányos kötelessége legyen. Javaslatára a következő szöveg került be az alaptörvénybe: „A Magyar Köztársaság felelősséget érez a határon kívül élő magyarok sorsáért, és előmozdítja a Magyarországgal való kapcsolatuk ápolását.” (2011-ben ez tovább erősödött, miszerint „Magyarország az egységes magyar nemzet összetartozását szem előtt tartva felelősséget visel a határain kívül élő magyarok sorsáért, ...”) Az antalli külpolitika három pilléren nyugodott: euroatlanti integráció, jó szomszédság a Kárpát-medencében, határon túli magyarok

sorsának rendezése. (Úgynevezett „három prioritás”.) Diplomáciai megfontolásból azt mondtuk, hogy mindhárom egyformán fontos, de azért a jó szomszédság kérdését az elszakított nemzetrészek helyzete alá rendeltük. (A Horn-, Medgyessy- és Gyurcsány-kormányok éppen ellenkezőleg cselekedtek.) Nem lehet ugyanis addig jó szomszédságról beszélni, amíg az adott országban elnyomják magyar nemzetársainkat. Számomra ezért a három prioritás mindig két pillért jelentett.

